

Bir Akidde Akidlerin Birleşmesinin Hükmü “Çağdaş Uygulamalara Temel Bir Yaklaşım”*

Dr. Hamed Fahri Azzâm** Çeviren: Ahmet İNANIR***

Özet

Günümüzde ortaya çıkan mali işlemlerin birçoğunda -özellikle de bankacılık alanı bunlardan biridir- bir akidde birden fazla akdi birleştirmek yaygınlaşmıştır. Bir akidde birden fazla akdin birleşmesinin hükmünün açıklanması, birçok hadise bağlıdır. Onların arasında en önemlisi ise bir satışta iki satışı yasaklayan hadistir.

Bu hadislerin yorumlanmasında, âlimlerin görüşleri birbirinden farklılık arz etmiştir. Bu araştırma, birleşmesinde şer’an bir sakınca bulunmayan bir akidde birden fazla akdin birleşmesinin caiz olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca bu sonuca bu görüşü destekleyen delillerle ve hukukun gözettiği temel gayeleri dikkate alarak ulaşmıştır.

Abstract

It is common these days to have many contracts concluded for one deal especially in the current financial deals. The legal opinion concerning this practice could be traced back to many Hadiths; the most important of which is the one in with the prophet (peace be upon him) prohibits having two contracts for one deal.

Scholars have different opinion concerning the interpretation of this Hadith. This study has come to the conclusion that there might be two contracts for one deal as long as there is no legal prohibition. This conclusion is supported with pieces of evidence favoring this opinion and observing its legal aims.

* Araştırmaya başlama tarihi: 19/03/2006-Araştırmanın kabul tarihi: 14/08/2006.

** Mûte Üniversitesi Şeriat Fakültesi, Fıkıh ve Fıkıh Usûlü Bölümü Öğretim Üyesi.

*** Yrd. Doç. Dr. Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

Önsöz

Çağımızda mali işlemler büyük bir gelişme kaydetmiştir. Özellikle de İslâmî bankaların; teminat mektubu, satın alma emriyle murâbaha satışı, akreditif gibi bir akidde birden fazla akdi içeren işlemleri yaygınlaşmıştır.

Bir akidde birden fazla akdin birleşmesinin hükmünün açıklanması, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in değerli sünnetinde bulunan hadislere bağlıdır. Onların en önemlisi de eski ve çağdaş âlimlerin kendisini anlamada ihtilaf ettikleri bir satış içinde iki satışı yasaklayan hadistir. Onların ihtilafı hadisten çıkarılacak (istinbat) edilecek hükümlere de etki etmektedir.

Bu çalışma, daha önceki âlimlerin bu konuda yapmış oldukları çalışmalara mütevâzi bir katkı sunmak için bir akidde birden fazla akdin birleşmesinin hükmünü, bu birleşmeden doğan hükümleri açıklamak amacıyla yapılmıştır.

Bu çalışma aşağıdaki soruları cevaplamayı amaçlamaktadır:

- 1) Bir satış içinde iki satış yasağının sübût bakımından sıhhat durumu nedir?
- 2) Bir satış içinde iki satışı yasaklayan hadisin yorumu nedir?
- 3) Bir akidde birden fazla akdin birleşmesinin hükmü nedir?
- 4) Bir akidde birden fazla akdin olmasının ya da birleşmesinin doğurduğu sonuçlar nelerdir?

Araştırmamızda Kur'an ve sünnette yer alan şer'î nassları tahlili bir yöntemle ele aldık. Sonra da âlimlerin bir satış içinde iki satışı yasaklayan hadisin yorumları hakkındaki görüşlerini şer'î delillerle karşılaştırarak inceledik. Şer'î naslara ve onların konuluş gayelerine uygun düşen görüşü tercih gerekçesini de belirterek tercih ettik. Sonra da tercih edilen bu görüşün hükümlerini açıkladık.

Şimdi araştırma konusuyla ilgili daha önce yapılan çalışmalardan bazı- larını şu şekilde zikredebiliriz;

- 1) Dr. Ali el-Karadâğî, "*Ehâdîsü'n-nehy an safkateyn fi safkatin vâhidetin, senedühâ ve metnüihâ ve fikhuhâ*" başlığıyla bir araştırması vardır. Bu çalışmasını "*Bühûsûn fi fikhü'l-muâmelâti'l-mâliyyeti'l-muâsıra*" adlı eserinde neş-

retmiştir.¹

Dr. Nezih Hammâd'ın bu konuda iki araştırması bulunmaktadır. Birincisi "*el-Bey'atâni fi beyatin ve'l-safkatâni fi safkatin*". İkincisi ise "*İctimâu'l-ukûdi'l-müteaddideh fi safkatin vâhidetin*" adlı araştırmalarıdır. Her iki çalışma da "*Kadâyâ fikhîyyetün muâsiratün fi'l-mâl ve'l-iktisâd*" adlı eserinde yer almaktadır.²

Dr. el-Karadâğî ve Dr. Nezih Hammâd, bir satış içinde iki satışı yasaklayan hadisin tercih edilen anlamının, şu iki durumu kapsayan bir akid olduğu sonucuna ulaşmıştır: Bunlardan birincisi "satıcı bu eşyayı peşin paraya şu fiyata, veresiye olarak ise şu fiyata sattım" demesi, ikincisi ise *beyu'l-îne* satışdır.

2) Dr. Nezih Hammâd "*İctimâu'l-ukûdi'l-müteaddideti fi safkatin vâhidetin*" adlı araştırmasında bir akidde akidlerin birleşmesinin yasak olduğuna dair birçok şer'î ilke açıklamıştır. Bunların en önemlisi de iki akdin birleşmesinin, şer'î nassla yasaklanan bir meb'ide olmasıdır.

Bu araştırma söz konusu hadise, yeni bir anlayış getirmeye çalışmaktadır. Yüce Allah'tan beni, hadisin sunumu ve yorumlanması konusunda muvaffak kılmasını niyaz ederim. Eğer bu yazdıklarım doğru ise Allah'tan, değil ise kendimdenidir.

İleride görüleceği üzere bu çalışma bir mukaddime, dört bölüm ve bir sonuçtan meydana gelmektedir.

Takdim

Birinci bölümde; bir satış içinde iki satış kavramı ve sünneti nebeviyye-i müşerreffe de bunu yasaklayan hadisler, ikinci bölümde ise bir satış içinde iki satışın hükmüne yer verilecektir.

Üçüncü bölümde; bir akidde birden fazla akdin birleşmesinin fikhî temelleri, dördüncü bölümde de bir akidde birden fazla akdin birleşmesi konusunda çağdaş uygulamalara yer verilecektir. Sonuç kısmında ise araştırmacının bu çalışmada ulaştığı en önemli sonuçlar yer alacaktır.

1 Ali el-Karadâğî, *Bühûsûn fi fikhî'l-muâmelâti'l-mâliyyeti'l-muâsıra*, Dâru'l-beşâiri'l-İslâmiyye, I. Baskı, Beyrut, H. 1421.

2 Nezih Hammâd, *Kadâyâ fikhîyyetün muâsiratün fi'l-mâl ve'l-iktisâd*, Dâru'l-kalem, Dimeşk, I. Baskı, 2001.

I. Bir Satış İçinde İki Satış Kavramı ve Bunu Yasaklayan Hadisler

Giriş

Bu bölümde satış ve bir satış içinde iki satışı tanımlayacağız. Sonra da bir satış içinde iki satışı yasaklayan nebevî hadis-i şeriflere yer vereceğiz.

A. Satım (Akdinin) Tanımı

Satım (*bey'*) sözlükte 'باع' fiilinden (masdar olup) "bir şeyi satmak, (iftiâl babına nakledildiği zaman) 'ابتاع' "satın aldı" anlamındadır. *Bey'*, (Arapçada) zıt anlamlara gelen kavramlardan biridir. Çoğulu *buyû'* dur. (Sözlük anlamında) satım akdi; alışveriş icabını, (tarafların) karşılıklı onaylaması ve kabullenmesiyle kurulan akiddir.³

Terim olarak satım kavramı ise, "mütekavvim malın mütekavvim mal karşılığında temlik (devretmek) ve temellük (mülk edinme) olarak mübadelesidir."⁴

Terim anlamıyla bir satış içinde iki satışı gelince; akidlerin muktezâsı⁵ ve doğurduğu sonuçlar bakımından, tek bir akid gibi birleşik olacak şekilde bir akidde, birden fazla akdin birleşme (el-ukûdu'l müctemia) veya karşılıklılık (el-ukûd'ul-mütekâbile) yoluyla birleşmesidir.⁶

Birleşme "arsamı (sana) sattım ve arabamı da bir yıllığına sana kirala-dım" şeklinde yapılır. Karşılıklılık ise "arsanı bana satman şartıyla arabamı sana sattım" şeklinde yapılır. Bu karşılıklılık veya birleşmenin doğurduğu sonuçlar, tek akdin doğurduğu sonuçlar gibidir.

Fakihlerin bu isimle isimlendirmelerinin sebebi ise, bunun hakikatte tek bir satış olmasıdır. Fakat bu tek satış içinde iki satışı kapsaması veya

3 İbn Manzûr, Muhammed b. Mükrim, (H. 711/ M. 1311), Lisânu'l-Arab, Dâru'l-kütübi'l-Arabiyye, I. Baskı, 2003, Kitâbu'l-ayn fasl'ul-bâ, c. XXVI, s. 2009; Zebîdî, Muhammed Murtaza el-Hüseynî, (H. 1205/M. 1790), Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs, Bâbu'l-ayn fasl'ul-bâ, c. 20, s. 365.

4 El-Mevsilî, Abdullah b. Mahmud (H. 683/M. 1274), el-İhtiyâr li-ta'fili'l-Muhtâr, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, I. Baskı, Beyrut, 1998, c. II, s. 3.

5 Şeyin gereği: sebep olduğu etkidir. Bkz. el-Beşîrî, İsmail Muhammed, Nazariyyetü Mûcibât-il-ahkâm ve vurûdî'l-hükmi'l-kazâi bihâ, Risâlet-ü doktora, el-Câmiatü'l-Ürdüniyye, 2001, s. 51.

6 Bu tanım Dr. Nezih Hammâd'ın özet tanımıdır. Bkz. Hammâd, a.g.e., s. 249.

7 İbn Abdilberr, Yusuf b. Abdullah (H. 463/ M. 1071), el-İstizkâr el-Câmi' li-mezâhib-i fukahâ-i'l-emsâr, Dâr-u Kuteybe, Dimeşk, Dâru'l-Frensî, Halep, I. Baskı, 1993, c. XX, s.

semende⁸ ya da akdin konusunda kendisine itibar edilen bir tereddüdün bulunmasıdır. Şöyle ki satıcı müşteriye "bu malı sana peşin bir dinara, veresiye ise iki dinara sattım" demesi gibi. Burada satıcı malını satmak istemekte fakat bu satış iki durumu içermektedir: Birincisi peşin, diğeri ise veresiye semendir. Burada birinci ve ikinci satışta fiyat farklılığı bulunduğu görülmektedir.

B. Bir Satış İçinde İki Satış Yasağıyla İlgili Hadisler ve Hükümleri

Bir satış içinde iki satış yasağı ilkesi, pek çok hadisle sabittir. Onlardan bir kısmı şunlardır:

1. Ahmed⁹, Tirmizî¹⁰, Nesâî¹¹, Beyhakî¹² ve Mâlik'in¹³ Ebu Hureyre'den tahric ettiği göre, Ebu Hureyre (r.a.) Allah'ın Resûlü (s.a.v.) bir satış içinde iki satış yapmayı yasakladığını rivayet etmiştir. Elbânî, *İrvâ' (ul-ğalîl)* adlı eserinde bu hadisi hasen olarak nitelemiştir.¹⁴

Ebu Dâvûd¹⁵, İbn Hibbân¹⁶, Beyhakî¹⁷ ve İbn Hazm'in¹⁸ Ebu Hureyre yoluyla tahric ettiği göre; Allah Resûlü (s.a.v.) "Kim bir satış içinde iki satış yaparsa, ya bedellerin düşüğünü alır ya da faize girer" buyurmaktadır. İbn

174; Zürkânî, Abdülbâkî b. Yusuf, (H. 1099/M. 1881), Şerhu'l-Zürkânî ala Muhtasarı Halil, Dâr-u kütübî'l-ilmîyye, Beyrut, I. Baskı, 2002, c. V, s. 138.

8 El-Büceyrimî, Süleyman b. Muhammed (H. 1221/M. 1806), Hâşiyetü'l-Büceyrimî ala Şerhi Menhici't-tullâb, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, I. Baskı, Beyrut, H. 1420, c. II, s. 276.

9 Ahmed, Ahmed b. Hanbel (H. 241/M. 855), Müsned, Müsned-ü Ebî Hureyre, c. II, s. 276.

10 Tirmizî, Muhammed b. İsa (H. 297/M. 892), Sünenü't-Tirmizî, Kitâbu'l-buyû', Bâbu'n-nehî an beyateyn fi bey'a, Hadis No: 1231; Tirmizî "hasen sahih" dedi.

11 Nesâî, Ahmed b. Şuayb (H. 303/M.915), Sünen, Kitâbu'l-buyû', Bâbu beyateyn fi bey', Hadis No: 4318.

12 Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin (H. 458/M.1065), Sünenü'l-kübrâ, Kitâbu'l-buyû', Bâbu'n-nehî an beyateyn fi bey'a, c. V, s. 343.

13 Malik, Malik b. Enes (H. 458/M. 759), el-Muvattaa, Kitâbu'l-buyû', Bâbu'n-nehî an beyateyn fi bey'a (belâğan), Hadis No: 1329.

14 Elbânî, Muhammed Nâsiruddin, İrvâ'u'l-ğalîl fi teharrî ehâdis-i menâr'is-sebil, el-Mektebetü'l-İslamiyye, II. Baskı, 1985, c. V, s. 149.

15 Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as (H. 275/M. 888), Sünen-i Ebî Dâvûd, Kitâbu'l-buyû', Bâbu'n-nehî an beyateyn fi bey'a, Hadis No: 3461.

16 Muhammed İbn Hibbân (H. 354/M. 965), Sahih-i İbn Hibbân, Şuayb el-Arnaût "el-İhsân fi takrîbi Sahih-i İbn Hibbân" adlı eserindeki tahkikiyle, Müessesetü'r-risale, I. Baskı, Suriye, 1412, Kitâbu'l-buyû', Bâbu'l-bey'î'n-nehî an-hâ, c. XI, s. 348.

17 Beyhakî, a.g.e., a.y.

18 İbn Hazm, Ali b. Ahmed (H. 456/M. 1063), el-Muhallâ bi'l-Âsâr, Dâru'l-afâki'l-cedide, Beyrut, c. IX, s. 16.

Hibbân bu hadisi sahih olarak nitelerken Şevkânî isnadında Muhammed b. Alkame olduğundan zayıf olarak nitelemektedir. Şevkânî'ye göre, birinci lafızla rivayet edilen Ebu Hureyre hadisinin isnadında Muhammed b. Amr b. Alkame vardır. Onun hakkında bir kişi dışında çoğunluk olumsuz değerlendirme yapmıştır.¹⁹ İbn Hacer el-Askalânî onun hakkında; "sıkıntıları olan sadûk²⁰ birisi" olduğunu söylemiştir.²¹

Çağdaş âlimlerden Elbânî *İrvâ*²² adlı eserinde, Arnaûtî de *İhsân* adlı eserinde bu hadisi hasen olarak nitelemektedir.²³

2. Hâkim, *Müstedrek*²⁴ adlı eserinde tahrîç ettiğine göre; Allah Rasûlü (s.a.v.) İtâb b. Üseyd'i Mekkelilere gönderdi ve "bir satış içinde iki satışı, yanında olmayan şeyi satmayı, selef (borç) ile birlikte satışı ve bir satışta iki şart koşmanın caiz olmadığını onlara haber ver" buyurdu.²⁵

3. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*²⁶ adlı eserinde, Amr b. Şuayb'dan o, babasından, o da dedesinden tahrîç ettiği üzere, dedesinin şöyle söylediğini rivayet etmektedir: Allah'ın Rasûlü (s.a.v.); "bir satış içinde iki satışı, zararına katlanılmayan şeyin kazancını ve yanında olmayanı satmayı yasakladı".

4. Beyhakî'nin Abdullah b. Amr b. Âs'dan tahrîç ettiğine göre, Allah'ın Rasûlü (s.a.v.); "selef ile satışı, bir akidde iki satışı ve yanında olmayanı satmayı yasakladı." Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) "zararına katlanılmayan şeyin kazancı haramdır" buyurdu.

5. Abdürrezzâk, *Musannef'inde*²⁷ İbn Mes'ud (r.a.)'dan mevkûf olarak

19 Şevkânî, Muhammed b. Ali, (H. 1255/M. 1834), Neylû'l-evtâr min ehâdîsi seyyidi'l-ahyâr, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut, c. V, s. 150.

20 Sadûk bir hadis terimi olarak râvinin genellikle güvenilir, bazan da zayıf olduğunu ifade eder. (Bkz. Ahmet Yücel, "Sadûk", DİA, İstanbul, 2008, c. 35, s. 431). Râvinin genellikle güvenilir olduğunu ifade eden terim.)

21 İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali, (H. 852/M. 1448), Takrîbü't-Tehzîb, Müessesetü'r-risale, I. Baskı, Suriye, 1999, s. 434, Hadis No: 6188.

22 Elbânî, a.g.e., c. V, s. 150.

23 Arnaûtî, el-İhsân fi takrîbi Sahih-i İbn Hibbân, c. XI, s. 348.

24 Hâkim, Ebû Abdullah en-Nisâbü'rî (H. 405/ M. 1015), el-Müstedrek ala's-Sahîhayn, Dâru'l-kütübî'l-Arabî, Beyrut, Kitâbu'l-buyû', Bâbun lâ yecûzü bey'âni fi bey'in ve lâ bey'un mâ lâ yemlikü ve lâ selefün ve beyün, c. II, s. 17.

25 Ahmed b. Hanbel, Müsned, c. II, s. 175.

26 Beyhakî, es-Sünenü'l-kubrâ, Hadis No: 10880.

27 Abdürrezzâk b. Hemmâm (H. 211/M. 826), Musannef, Kitâbu'l-buyû', Bâb-u bey'âtâni fi bey'a, Hadis No: 14636.

tahrîç ettiğine göre; o, "bir akidde iki akid yapmada (safka) faiz vardır." Elbânî, *İrvâ*²⁸ adlı eserinde bu hadisi sahih olarak nitelemektedir. Araplar alış-veriş esnasında tarafların yani alıcı ve satıcının ellerini birbirine vurduğu için satışı, safka olarak isimlendirirler.²⁹

6. Ahmed b. Hanbel'in Abdullah b. Mes'ud (r.a.)'dan tahrîç ettiğine göre "Allah'ın Resûlü bir akid (safka) içinde iki akid yapmayı yasakladı."³⁰ Ahmed b. Hanbel, İbn Mes'ud (r.a.)'dan mevkûf olarak rivayet ettiğine göre o şöyle söyledi: "Bir akidde iki akid uygun değildir."³¹ Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid* adlı eserinde "Ahmed'in ricâli sikadır"³² demektedir. Elbânî ise "munkatı" olduğunu görüşündedir. Çünkü hadisin isnad zincirinde Yunus b. Ubeyd vardır ve o, Râfi'den hadis almamıştır.³³

İbn Abdilberr, Şevkânî ve Mübârekfûrî gibi hadis şârihlerinin çoğu "safkateyn fi safka" ifadesinin manasının bir satış içinde iki satış (bey'ateyn fi bey'a) ile eş anlamlı olduğunu ifade etmektedir.³⁴ Yalnız Kemal İbn Hümâm el-Hanefî; safkanın satış dışında icâre, selef, rehn ve benzerlerini kapsadığını belirtmektedir.³⁵

Sonuç itibariyle bir satış içinde iki satış yasağı, Hz. Peygamber (s.a.v.)'den vârid olan hadislerle sabittir. Bu hadislerden bir kısmı sahih derecesine ulaşırken bir kısmı da hasen derecesindedir.³⁶

28 Elbânî, a.g.e., c. V, s 148.

29 Er-Râzî, Muhammed b. Ebî Bekr (H. 660/M. 1261), Muhtârû's-sihâh, Safka Maddesi, s. 365.

30 Ahmed b. Hanbel, Müsned, c. I, s. 398.

31 a.e., c. I, s. 393.

32 Heysemî, Ali b. Ebî Bekr (H. 807/M. 1405), Mecmeu'z-zevâid ve menbeu'l-fevâid, Dâru'l-kütübî'l-Arabî, Beyrut, III. Baskı, 1982, c. IV, s. 74-75.

33 Elbânî, a.g.e., c. V, s 150-151.

34 Şevkânî, a.g.e., c. V, 153; İbn Abdilberr, a.g.e., c. XX, s. 173; Mübârekfûrî, Muhammed b. Abdurrahman (H. 1353/M. 1934), Tuhfetü'l-Ahvezî bi şerhi Câmiu't-Tirmizî, Dâru'l-fikr, Beyrut, c. IV, s. 427-428.

35 Kemal, İbn Hümâm Sîvâsî, Şerh-u fethi'l-kadir, Dâru'l-fikr, Beyrut, II. Baskı, c. VI, s. 447.

36 Bu hadisin tahrîci ve hükümleri için bkz. Zeylaî, Abdullah b. Yusuf (H. 762/M. 1360), Nasbu'r-ra'ye li-ehâdisi'l-Hidâye, Dâr-u İhyâ-i'türâs, Beyrut, III. Baskı, 1987, c. IV, s. 20-21; Ğumârî, Ahmed b. Muhammed, el-Hidâye fi tahrîc-i ehâdisi'l-Bidâye -Bidâyetü'l-müctehid li'l-Kurtûbî-, Thk: Muhammed Sümâre, Âlemü'l-kütüb, Beyrut, I. Baskı, 1987, c. V, s. 248; Askalânî, Ahmed b. Ali, et-Telhîsü'l-habîr, fi tahrîci ehâdisi'r-Râfi'i'l-kebîr, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, c. III, s. 12; Şevkânî, a.g.e., c. V, s. 152; İbn Abdilberr, a.g.e., c. XX, s. 17 vd.; Heysemî, a.g.e., c. IV, s. 84 vd.; Elbânî, a.g.e., c. V, s. 148, Hadis No: 1307; Arnaût,

II. Âlimlere Göre Bir Satış İçinde İki Satışın Hükmü

Gelecek örneklerde de görüleceği üzere sünnet-i nebeviyyede vârid olan şekillerin tefsirindeki ihtilafa bağlı olarak, bir satış içinde iki satışta var olan işlemlerin imkân verdiği, fakihlerin kendisinden bahsettikleri işlem çeşitleri çoktur.

A. İlk Şekil (Bir Malın Biri Peşin Diğeri Vadeli Olmak Üzere İki Fi-yatının Bulunması)

Satıcının müşteriye *"bu şeyi sana peşin on dinara ya da bir ay vadeyle yirmi dinara satıyorum"* demesi üzerine, müşterinin satışın gerçekleşeceği durumla ilgili bir belirleme yapmadan *"kabul ettim"* demesidir. Hanefî³⁷, Mâlikî³⁸, Şafîî³⁹, Hanbelî⁴⁰, Süfyânü's-Sevrî⁴¹ ve Şevkânî⁴² (bir satış içinde iki satış yapılmasını) bu şekilde açıklamışlardır.

Bu yorum incelendiğinde, bunun garar çeşitlerinden bir çeşit olduğu görülmektedir. Garar ise, olup olmaması belli olmayan sakıncalı bir durumu ifade eder.⁴³ Garar satışının haram olmasının illeti⁴⁴ ise, cehâlet-i fâhişedir. -Cehalet, iki ıvazdan birinde veya çoğunlukla kendisinden bek-

a.g.e., s. c. XI, s. 348.

37 Şilebî, Ahme b Yunus (H. 945/M. 1538), Hâşiyet-ü Şilebî, ala Tebyîni'l-hakâik (Tebyîni'l-hakâik hâmişiyle birlikte), Thk., Ahmed İnâye, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut, I. Baskı, 1420, c. IV, s. 383

38 Kandehevî, Muhammed Zekeriya, (H. 1323/M. 1905), Evceze'l-l-mesâlik ilâ Muvatta-ı Mâlik, Thk Eden: Eymen Salih, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut, I. Baskı, 1999, c. XI, s. 365.

39 Şirbîni, Muhammed el-Hatîb (H. 977/M. 1569), Muğni'l-muhtâc ilâ elfâzi'l-minhâc, Dâru'l-fikr, Beyrut, c. II, s. 31.

40 Buhûfî, Mansur b. Yunus (H. 1051/M. 1641), Keşşâfu'l-kınâ' an metni'l-İknâ', Thk. Eden: Muhammed Hasan İsmail, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut, I. Baskı, 1418, c. III, s. 201; İbn Kudâme, Abdullah b. Ahmed (H. 620/M. 1223), Muğni alâ Muhtasarı'l-Hirakî, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut, I. Baskı, 1994, c. IV, s. 295.

41 Abdürrezzâk b. Hemmâm, a.g.e., c. VIII, s. 138, Hadis No: 14632.

42 Şevkânî, a.g.e., V, 153.

43 Bâbertî, Muhamed b. Mahmud (H. 786/M. 1384), Şerhu'l-İnâye ale'l-Hidâye (Fethu'l-kadir şerhinin hâmişinde), Dâru'l-fikr, Beyrut, II. Baskı, c. VI, s. 411.

44 Derrâreke, Yasin Ahmed, Nazariyyetü'l-ğarar fi's-şer'ati'l-İslâmiyye, Vüzâretü'l-evkâf ve's-şüûni'l-İslâmiyye'l-Ürdîniyye, Amman, s. 77. Karâfî cehalet ve ğararı ayırmıştır. Ğarar; bir şeyin olup olmaması hususundaki tereddüttür. Cahalet ise cins, çeşit ve sıfat bakımından gizliliğin bulunmasıyla birlikte bir şeyin yapılmasıdır. Bkz. Karâfî, Ahmed b. İdris, Furûk, c. III, s. 265 (el-firak Sayı No: 193).

lenen amacın gerçekleşmesinde şüphenin oluşmasına vesile olur.⁴⁵ Bu durum da taraflar arasında nizâ çıkmasına sebep olur.⁴⁶ Bu nedenle Allah'ın Rasûlü (s.a.v.), garar satışını yasaklamıştır.⁴⁷ Cehalet-i yesîre ise, tarafları nizâyâ düşürmediğinden dolayı akde tesir etmez. Zira neredeyse hiçbir akid bu tür bir cehaletten hâlî değildir.⁴⁸

Bir satış içinde iki satışta cehâlet-i fâhişenin çeşitli şekilleri bulunmaktadır:

1. Birinci Çeşit: (Akidin Tayinindeki Tereddütten Kaynaklanan Cehalet)

Akdin tarafları akid meclisinde iki akdi zikreder ve söz konusu iki akidenden biri tayin edilmeden kabul etmeleriyle akid tamamlanır. Meselâ icabda bulunan taraf *"bu elbiseyi yirmi dinara veya bu masayı da sana 30 (dinara) sattım"* şeklinde demesi, kabul eden tarafın da iki akidenden hangisini talep ettiğini belirlemeden *"kabul ettim"* demesidir.⁴⁹

2. İkinci Çeşit: (Akidin Konusunun Tayinindeki Tereddütten Kaynaklanan Cehalet)

Burada cehaleti-i fâhişe şu şekilde olmaktadır: Satıcının müşteriye *"şu iki ticari eşyadan birini, sana on dinara sattım, dilediğini seç."* demesi üzerine müşterinin bunlardan birini tayin etmeksizin *"kabul ettim"* demesidir.⁵⁰

3. Üçüncü Çeşit: (Miktar veya Süre Bakımından Semen Tayinindeki Tereddütten Kaynaklanan Cehalet)

Şöyle ki satıcı *"bu arabayı sana on bin liraya peşin ya da üç yıl taksitle yirmi bin liraya sattım"* demesi ve bunun üzerine müşteri de istediği semeni ve süreyi tayin etmeden *"kabul ettim"* demesidir.⁵¹

45 Zürkânî, a.g.e., c. III, s. 313.

46 Bâbertî, a.g.e., c. VI, s. 216; Mustafa A. ez-Zerkâ, el-Medhalu'l-fikhi'l-âmm, III. Baskı, Dâru'l-fikr, Dımaşk, 1967, c. II, s. 689.

47 Müslim, Sahih-i Müslim, Kitâbu'l-buyû', Bâb-u butlâni'l-bey'il-hasâ, Ve'l-bey'u'lezi fihi ğarar, c. III, s. 1153.

48 Bâcî, Süleyman b. Halef (H. 494/M. 1100), el-Müntaka Şerhu'l-Muvatta, Dâru'l-fikri'l-Arabî, c. V, s. 41.

49 İbn Kudâme, a.g.e., c. IV, 168.

50 Kandehlevî, a.g.e., c. XI, s. 365; İbn Kudâme, a.y..

51 Dusûkî, Muhammed Araf (H. 1230/M. 1814), Hâşiyetü'd-Dusûkî alâ Şerhi'l-kebir, Dâr-u ihyâ-il-kütübi'l-Arabiyye, c. III, s. 58; Râfiî, Abdülkerim b. Muhammed (H. 623/M. 1226), el-Aziz şerhu'l-Veciz, Thk. Eden: Ali Muavvaz ve Adil Abdü'l-mevcud, Dâru'l-kütübi'l-

Bu yorum, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bir satış içinde iki şartın⁵² şart koşulmasını yasaklayan (hadisin) âlimler tarafından yapılan yorumuna uygundur.⁵³ Onun yapılış şekli, satıcının müşteriye iki farklı vadeyle iki farklı semeni sunmasıdır. Bir mebî için iki semen ve iki vade şart koşulmaktadır.

Yukarıdaki durumda, cehaletin giderilmesine yer vermek gerekir. Akdin sahih olabilmesi için örneğin satıcının müşteriye "*arsamı peşin yedi bine ya da vadeli on bine sana sattım*" diyerek icabta bulunması, müşterinin ise "*peşin yedi bine kabul ettim*" diyerek kabul etmesi halinde, akidde cehalet ortadan kalktığından dolayı akid sahih olur.⁵⁴ Evzâî ise, bu görüşe muhalefet ederek "*o, bu iki durumda, iki bedelin en azı, iki sürenin de en uzununu*" olması gerektiğini söylemektedir.⁵⁵

B. İkinci Şekil (Faize Dönüşmesi)

Bir satış içinde iki satış yasağı yorumları(ndan biri de) faize dönüşen bir satıştır. İbn Mes'ûd, Mâlik⁵⁶ ve İbn Hazm'ın⁵⁷ görüşü bu şekildedir.

Bir satış içinde iki satışta birçok durumda faiz bulunduğunu söyleyenler aşağıdaki örneklerle yer verirler:

1. Birinci Şekil: (Vade Uzatmak Suretiyle Bir Satış İçinde İki Satış)

Satıcı, "*bir şeyi bir aylığına sana on dinara, şayet ilk ayda ödeme yapmadan bir ay daha mebîyi tutarsan yirmiye satıyorum*" demesi şeklinde olur.⁵⁸ İbn

ilmîyye, Beyrut, I. Baskı, 1997, c. IV, s. 104; İbn Müflih, İbrahim b. Muhammed, Mübdî' fi şerhi'l-Mukni', el-Kütübü'l-İslâmiyye, c. IV, s. 35; el-Kârii, Ali b. Sultan, Mirkâtü'l-mefâtih şerhu Mişkâti'l-mesâbih, Dâru'l-fikr, I. Baskı, 1992, c. VI, s. 88.

52 Tirmizî, a.g.e., Kitâbu'l-buyû', Bâbu mâ câe fi kerâhiyyeti bey'i mâ leyse indeh, Hadis No: 1234; Nesâî, a.g.e., Bâbu ictinâbi's-şübühât fi'l-kesb, Şartâni fi bey'; Ebû Dâvûd, a.g.e., Kitâbu'l-buyû', Bâbu fi'r-racüli yebîu mâ leyse indeh, Hadis No: 3499. Tirmizî, bu hadis sahihtir. Elbânî, a.g.e., c. V, s. 148, Hadis No: 1306.

53 Şilebî, a.g.e., c. IV, s. s. 383; Beğavî, el-Hüseyn b. Mes'ûd (H. 510/M. 1116), Şerhu's-sünne, Thk. Eden: Şuayb Arnaût, el-Mektebû'l-İslâmiyye, Beyrut, II. Baskı, 1983, c. VIII, s. 145; Nesâî, a.g.e., Bâbu ictinâbi's-şübühât fi'l-kesb, c. VII, s. 295.

54 İbn Hümâm, a.g.e., c. VI, s. 323;

55 İbn Abdilberr, a.g.e., c. II, s. 179.

56 İbn Rüşd, Muhammed (H.595/M. 1198), Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid, tah., Abdü'l-Mecid Halebî, Dâru'l-Ma'rife, IX. Baskı, Beyrut, 1409, c. II, 154; Huraşi, Muhammed (H. 1101/M. 1689), Şerhu'l-Huraşi alâ Muhtasar-ı Halil, Dâru'l-fikr, Beyrut, c. V, s. 74.

57 İbn Hazm, a.g.e., c. IX, s. 15-16.

58 A.e.

Hazm, bu durumda vade uzatma karşılığında semende meydana gelen fazlalığı, karzdaki gibi faiz kabul eder.

2. İkinci Şekil: (İki Şey Arasında Muhayyer Bırakma)

"Satıcı, müşteriyi iki çeşit yiyecek arasında ya da meyveli ağaçları arasında her hangi birini satın alması hususunda muhayyer bırakması" şeklindedir. Mâlikîler, bu şekilde yapılan bir satış içinde iki satışta, faizin oluşması için üç şart ileri sürerler:

a. Birinci Şart

Akdin, taraflardan biri ya da her ikisi için bağlayıcı olmasıdır. Eğer iki satıştan birinde taraflardan biri ya da her ikisi bağlayıcı olursa akid fasit olur. Fakat her iki taraf da muhayyer olursa, akid sahih olur.⁵⁹

b. İkinci Şart

Bir satış içinde iki satışta akdin konusunun -yiyecekler dışında- örneğin araba ve arsa arasında muhayyer olma gibi cins bakımından birbirinden farklı iki ticari malın bulunmasıdır. Şayet cinsleri bir olursa aralarında kalite farkı da olsa akid sahih olur. Zira cins bakımından her iki ticari mal, tek ticari mal olacak seviyede birleşmektedir. Fakat kendi aralarında üstün kalite ya da düşük kalite farkı bulunması halinde ise bu durum akdi fasit kılmaz. Çünkü üstün ve düşük kalite ilave vasıflar olduğundan buradaki cehalet, cehalet-i yesîredir.⁶⁰

3. Üçüncü Şart

İki ticari mal veya onlardan birinin yiyecek maddesi (taâm) olması durumudur. Cinslerinin bir ya da ayrı olması fark etmez. Çünkü o, ribe'l-fazla götürmektedir. Zira yiyecek maddesi, ribevî mallardandır. İki şey arasında muhayyer olmak, bir türden diğerine intikal etmektir. Yiyecek maddelerinin iki türünden birini seçen kimse, sanki tek türü seçmiş sayılır. Sonra da diğerine, kendisinden daha az veya daha çok olana geçmiştir. Bu durum da ribe'l-fazla götürür.⁶¹

59 Düsûkî, a.g.e., c. III, s. 58.

60 Huraşî, a.g.e., c. V, s. 73; Adevî, Ali (H. 1213/M. 1798), Hâşiye alâ'l-Adevî alâ şerhi'l-Huraşî (Huraşî hamîşiyile birlikte), Dâru'l-fikr, Beyrut, c. V, s. 73.

61 Huraşî, a.g.e., c. V, s. 74.

Bu intikal, henüz kabz etmeden önce yiyecek maddesinin satışına ve-
sile olmaktadır. Çünkü bu durumda iki yiyecek maddesinin birinden di-
ğerine intikal etmekte, daha kendisinden istifade etmeden ilkinin satıcısı
olmaktadır.⁶²

3. Üçüncü Şekil: (Bir Kimsenin Bir Malı Vadeli Olarak Satıp, Akabin- de Peşin Şekilde Geri Satın Alması)

Üçüncüsü, bey'ul-îne tam olarak ifadesini bulan bir satış içinde iki
satışta, faiz olması durumudur. Bu yorum Mâlikîlere⁶³, İbn Teymiyye⁶⁴ ve
İbn Kayyim⁶⁵'e aittir.

Bey'ul-îne; ticari bir malın bilinen bir semen ve vadeyle satışdır. Sonra
da satın alınan mal, satıcının müşteriden peşin para ile ilk satıştan daha
düşük bir bedelle geri satın almasıdır. Veya malın orada hazır bulunan
yabancı bir kimseye (üçüncü bir kimsenin araya girerek) satılması, sonra
da onun vadeli bir şekilde daha yüksek bir bedelle isteyene satması, onun
da son müşteriye yani ilk satıcıya daha düşük bir bedelle peşin olarak sat-
masıdır.⁶⁶

Bey'ul-înenin bir satış içinde iki satış şeklinde yorumlanması satıcının
müşteriye vadeli olarak bir mebûi satması, sonra da sattığı bu malı daha
düşük bir bedelle peşin olarak geri satın alması yönüyledir. Fukahâ bu iki
akdin hepsini bey'ul-îne olarak isimlendirmektedir. İbn Kayyim, "bey'ul-
înenin Hz. Peygamber'in şu hadislerine dayanarak haram olduğu görü-
şündedir: "Satış ve borç (selef), bir satışta iki şart koşmak yoktur." Ve yine "bir
satış içinde iki satış yapan kimse ya eksikliğini alır ya da faize girmek vardır." Ona
göre bunun bey'ul-îne dışında gerçekleşmesi mümkün değildir.⁶⁷

62 Bâcî, a.g.e., c. V, s. 36.

63 İbn Abdilberr, a.g.e., c. XX, s. 175.

64 İbn Teymiyye, Ahmed (H. 761/M. 1327), Mecmû-u Fetâvâ İbn Teymiyye, Dâru'r-rahme, c.
XXIX, s. 447.

65 İbn Kayyim, Muhammed b. Ebî Bekr (H. 751/M. 1350), İ'lâmü'l-Muvakkîn, Thk. Eden:
Abdurrahman el-Vekil, Dâr-u İhyâ-it-türâs-il-Arabî-Müessesetü't-tarihi'l-Arabî, Beyrut,
c. III, s. 220.

66 Hattâb, Muhammed (H. 954/M. 1547), Mevâhibu'l-celil li-şerhi Muhtasar-ı Halil, Dâru'l-
fikr, Beyrut, III. Baskı, 1992, c. VI, s. 404; Uleyş, Muhammed (H. 1299/M. 1881), Menhu'l-
celil şerhu Muhtasar-ı Halil, Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, Beyrut, I. Baskı, 2003, c. V, s. 65.

67 İbn Kayyim, a.g.e., c. III, s. 220.

Hanefî⁶⁸, mâlikî⁶⁹ ve hanbelilere⁷⁰ göre bey'ul-îne satışı haramdır. Faize kapı aralar. Bey'ul-îne de şeklen bir satış vardır. Tarafların maksadı faiz almak amacıyla para temin etmektir. Bu özelliğinden hareketle, satış yöntemlerinden bu yönetime yardımdan dolayı îne denilmektedir. Zira müşteri satıcıdan istediği parayı almak için yardım istemektedir.⁷¹ Bir başka görüşe göre ise, karz veren (mukriz) karzdan yüz çevirip ayn satışına yöneldiği için îne olarak isimlendirilmektedir.⁷²

Şâfiî, bey'ul-îneye cevaz vermektedir. Ona göre işin özü satıştır ve o da meşrûdur. Şâfiî şöyle söylemektedir: *"kişinin malını vadeli satmasında ve vadeli olarak sattığı bu malı da müşteriden daha az peşin bir fiyata ve her hangi bir malı bir vadeye kadar... satın almasında sorun yoktur. Bu ticari mal, benim diğer mallarım gibi bana ait ise, müşteri dilediği gibi hareket ederken, ben niçin istediğim gibi malımı satamayayım?"*⁷³

4. Dördüncü Şekil: (Vade Uzatmak Suretiyle Bir Satış İçinde İki Satış)

Beyhakî ve Şevkânî⁷⁴ bir satış içinde iki satışı yasaklayan hadisin özellikle faizli bir mesele hakkında vârid olduğunu ifade etmektedir. Beyhakî şöyle söylemektedir: *"Bir şeyin hükmü kendisi gibidir. Örneğin bir dinar karşılığında bir ay vadeyle bir ölçek buğday borç veren kimse, vade bitiminde bir ölçek buğdayı geri ister ve borçlu kendisine şöyle bir teklifte bulunur: 'Senin bir ölçegi (buğdayı) bana, iki ay vadeyle iki ölçege sat.' İşte bu şekilde ikinci satış, birinci satışa dâhil edilmiş ve böylece bir satış içinde iki satış oluşmuştur. Bu durum tarafları iki satıştan eksik olanına döndürür. Bu konuda asıl ilke şudur. Eğer ilk satışı ortadan kaldırmadan önce, birlikte ikinci alış-verişi yaparlarsa, her iki işlemde faizli olur."*⁷⁵

68 İbn Hümâm, a.g.e., c. VI, s. 435.

69 Hattâb, a.g.e., c. IV, s. 404; İbn Cezzî, Muhammed b. Ahmed, (H. 741/M. 1340), el-Kavânîni'l-Fikhiyye, s. 222.

70 Buhûfî, a.g.e., c. III, s. 214.

71 Huraşî, a.g.e., c V, s. 105; Uleyş, a.g.e., c. V, s. 65.

72 Cürcânî, Ali b. Muhammed (H. 816/M. 1413), Ta'rîfât, Thk. Eden: İbrahim el-İbyârî, Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, Beyrut, II. Baskı, 1992, s. 206.

73 Şâfiî, Muhammed, b. İdris (H. 204/M. 819), el-Ümm, Dâru'l-fikr, Beyrut, I. Baskı, 1983, c. VIII, s. 183.

74 Beyhakî, a.g.e., c. V, s. 343; Şevkânî, a.g.e., c. V, s. 152.

75 Beyhakî, a.g.e., c. V, s. 343

Apaçık bir şekilde ortaya çıkıyor ki bu şekilde yapılan satışta, satıcı buğdayı ölçekle sattı, sonra da onu kabz etmeden önce müşteriden iki ölçüğe geri satın aldı. Buradaki iki satış aslında tek bir satıştır. (Fakat) Her iki satışta ribe'l-fazl'a aracı yapılmıştır. Zira satıcı, buğdayı buğday karşılığında birbirine fazla olarak satmıştır. Yine o, buğday borcunu, yine buğday borcuna satmıştır. Borcu borçla satmak ise şer'an yasaktır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) "*borcu borç karşılığında satmayı yasaklamıştır.*"⁷⁶

C. Üçüncü Şekil: [Şartlı Satışın Bir Satış İçinde İki Satış Yasağı (Kapsamında) Yorumlanması]

Üçüncüsü şartlı satışın bir satış içinde iki satış yasağı (kapsamında) yorumlanmasıdır. Hz. Peygamber (s.a.v.) "*şartla birlikte satışı yasaklamıştır.*"⁷⁷ Hanefî⁷⁸, Şafî⁷⁹, ve hanbelilere⁸⁰ göre bu hadisin yorumlarından biri de budur. Satıcı "*falan arsanı bana şuna satman şartıyla bu arabamı sana şuna sat-tım*". Bu şart koşma bir akidde iki akdi meydana getirmektedir. Çünkü o, bir akidde bir başka akdi şart koşmaktır. Hâlbuki bir akidde bir başka akdi şart koşmak fasittir. Çünkü hadis ile sabit olan yasak, bu şekilde ileri sürülen şartın fasit olmasını gerektirmektedir.⁸¹ Bir de satıcı akde, ancak

76 Beyhakî, a.g.e., Bâbu mâ câe fi'n-nehî an bey'id-deyn bi'd-deyn, Hadis No: 10536, 10537, 10538, 10539, 10540); Hâkim, a.g.e., c. XXII, s. 57; Senedinde Musa b. Ubeydetü'r-Rabezî vardır. O zayıftır. (Bkz. Elbânî, a.g.e., c. V, s. 220), Dört mezhep manası üzerinde icma etmiştir. "Borcun borç karşılığında satışı haramdır" dediler. (Bkz. Mevsilî, a.g.e., c. II, s. 37; İbn Rüşd, a.g.e., c. II, s. 147; Şirbînî, c. II, s. 71; Buhûtî, a.g.e., c. III, s. 307; Şevkânî, a.g.e., c. V, s. 175).

77 Taberânî, el-Mu'cemü'l-evsat, c. IV, s. 335, Hadis No: 4361; Heysemî, Ali b. Ebî Bekr (H. 807/M. 1405), Mecmeu'l-bahreyn fi Zevâid'il-Mecmeîn, Thk. Eden: Muhammed Hasan Şafîî, Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, I. Baskı, 1419, c. II, s. 216, Hadis No: 1963; Bu hadis zayıftır. İsnadında Abdullah b. Eyüp Zazân vardır, metruktür. İbn Hacer, Râfiî, Tenîb adlı eserinde temize çıkardı. Nevevî de garip olarak niteledi. (Bkz. İbn Hacer, Telhîsu'l-habir, c. III, s. 12)

78 Merğînânî, Ali b. Ebî Bekr, el-Hidâye (Şerhu fethi'l-kadir hâmişiyle), Dâru'l-fikr, Beyrut, II. Baskı, c. VI, s. 446; İbn Hümâm, a.g.e., Şerhu fethi'l-kadir, c. VI, s. 446.

79 Gazâlî, Muhammed b Muhammed (H. 505/M. 1111), el-Vasît fi'l-mezheb, Thk. Eden: Ahmed İbrahim, Dâru's-selam, I. Baskı, 1997, c. III, s. 72; Heysemî, Ahmed b. Muhammed, Tuhfetü'l-muhtâc bi şerhi'l-minhâc, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, I. Baskı, 2001, c. II, s. 111.

80 İbn Kudâme, a.g.e., c. IV, s. 167; Merdâvî, Ali b. Süleyman (H. 885/M. 1480), İnsâf fi ma'rifeti'râcih mine'l-hilaf, Thk. Eden: Muhammed Hasan eş-Şafîî, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, I. Baskı, 1997, c. IV, s. 337.

81 Râfiî, el-Aziz şerhu'l-Veciz, c. IV, s. 104; İbn Kudâme, a.g.e., c. IV, s. 167.

(söz konusu) şartın varlığıyla razı olmaktadır. Hukuk, bu şartı yasakladığından burada satıcının rızası ortadan kalkmıştır. Rıza akdin bir rüknü olduğundan, rızanın ortadan kalkması da akdi batıl kılmaktadır.⁸²

Şartlı satışın haram olmasının illeti, karşılıksız menfaat sağlama olduğu ortaya çıkmaktadır. Bunun için hukuk, akdin taraflarından birine, diğer tarafın ihtiyacı olan mebî üzerinden karşılıksız menfaat sağlayan akidleri haram kılmıştır. Zira burada taraflardan birinin ihtiyacı sebebiyle kabul etmek zorunda kaldığı, aleyhine şartlar şart koşulmaktadır. Fakat gerçekte ise rızası bulunmamaktadır.

D. Dördüncü Şekil: (Satıcının Sahip Olmadığı Şeyi Satmak Şeklinde Bir Satış İçinde İki Satış Yasağı Yorumu)

Dördüncüsü, satıcının sahip olmadığı şeyi satmak şeklinde bir satış içinde iki satış yasağı yorumudur. Bu görüş, şu hadisin “*Rasûlullah (s.a.v.) insanın sahip olmadığı şeyi satmasını yasakladı.*” yorumu kapsamında bazı mâlikîlere⁸³ aittir. Tirmizî’nin Hâkim b. Hizâm’dan rivayet ettiğine göre o (Hz. Peygamber’e): “*Ey Allah’ın elçisi! Birisi bana geliyor ve yanımda olmayan bir şeyi (satmamı) istiyor. Onu (ona satmak) için çarşıdan alayım mı?*” dedi. Rasûlallah (s.a.v.): “*Hayır, yanında olmayan bir şeyi satma*” buyurdu.⁸⁴

Bu yorumun (konuyla ilgili) yönü onlardan birinin diğerine “*benim için şu ticari malı çarşıdan şu fiyata satın al ve (sonra da) şu fiyata bana sat*” demesidir. Ticari malı satıcıdan satın almayı emredeni bağlar. Burada satın almayı emreden kimsenin bir akidde iki akid yaptığı düşünülmektedir: Bunların ilki ticari malı satın alması emredilen aracının satın alması, sonra da satın almayı emredene satmasıdır. Emredilen kimsenin bu akdi onaylaması, mevcut olmayanı satmak anlamına gelir. Çünkü bu şekildeki akdi kabul etmiş ve emredene sahip olmadığı şeyi satmaya onay vermiştir. Ticari malı satın alma emri veren kimseyle anlaşıncaya kadar satın alarak

82 İbn Kudâme, a.g.e., c. IV, s. 167.

83 İbnu'l-Arabî, Muhammed b. Abdullah (H. 543/M. 1148), Ârizatü'l-Ahvezî şerhu Sahihî't-Tirmizî, Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, Beyrut, c. V, s. 239.

84 Tirmizî, a.g.e., Bâbu mâ câe fi kerahiyeti bey'in mâ leyse indek. Hadis No: 1232, 1233; Ebû Dâvûd, a.g.e., Kitâbu'l-buyû', Bâbun fi'r-racûli yebîu ma leyse indeh, Hadis No: 3498; İbn Mâce, Sünen-ü İbn Mâce, Kitâbu'l-buyû', Bâbu'n-nehy an bey'in mâ leyse indek, Hadis No: 2187; Tirmizî, hasen olduğunu ifade etmiştir. Elbânî, sahih olarak ifade etmiştir (Elbânî, a.g.e., c. V, s. 132).

mülkiyetine dâhil etmemiştir.⁸⁵

Burada hanefî⁸⁶, şafîî⁸⁷ ve hanbelilerin⁸⁸ bir akidde iki akdi yasaklayan hadisi, zâhir anlamına göre değerlendirdiklerini belirtmek gerekir. Bu yüzden onlar bir akidde birden fazla akdin birleşmesine haram demişlerdir. İbn Teymiyye⁸⁹ ve mâlikîlerden Eşheb⁹⁰ ise, bir akidde birden fazla akdin birleşmesine cevaz vermişlerdir. Hâlbuki akidlerde asıl olan mübah olmasıdır. Çünkü bir akidde birden fazla akdin birleşmesini haram kılan şer'î bir delil yoktur. Çünkü birleşen her bir akid tek başına caizdir. Caiz olanların birleşmesi de caiz olur.⁹¹

Mâlikîler.⁹² hükümleri birbiriyle çeliştiği takdirde, bazı akidlerin satım akdi ile birleşmesinin haram olduğu sonucuna ulaşmıştır. Zira akidler, tek başlarına hukuken belirlenen maksatların gerçekleşmesini sağlayan araçlardır. Fakat satış, diğer bazı akidlerle birleştiğinde, bu akidlerin hükümleri ve gayeleri birbiriyle çelişmesi nedeniyle bu birleşme, akdi fasit kılar. Tek akid, kendisiyle çelişecek hükümler içermez, (fakat) bir akidle birleştiğinde bu birleşme, tek akidde olmayan hükümler ve sonuçlar doğurur.⁹³

Karâfî'ye göre *“ayrılıktaki asıl gerçek şudur: akidler, uygun bir yolla kuruluşundaki hikmetleri gerçekleştirmeyi sağlayan sebeplerdir. Teklik dikkate alındığında, tek şeyin kendisiyle çelişmesi söz konusu değildir.”*⁹⁴ Aralarında çelişki

85 İbnu'l-Ahvezî, a.g.e., c. V, 239-240.

86 Mevsılî, a.g.e., c. II, s. 7; Zeylaî, Osman b. Ali (H. 743/M. 1342), Tebyînu'l-hakâik şerhu kenzi'd-dakâik, Thk. Eden: Ahmed İnâye, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut, I. Baskı, 1420, c. IV, s. 393.

87 Mâverdî, Ali b. Muhammed (H. 450/M. 1058), el-Hâvî'l-kebîr şerhu Muhtasarı'l-Müzenî, Thk. Eden: Ali Muavvaz-Adil Abdu'l-mevcûd, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut, I. Baskı, 1994, c. V, s. 342.

88 Merdâvî, a.g.e., c. IV, s. 336.

89 Tesevvulî, Ali Abdüsselam, el-Behce fi şerhi't-Tuhfe, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut, I. Baskı, 1988, c. II, s. 14.

90 İbn Teymiyye, Ahmed, Nazariyyetü'l-akd, Matbaatü's-sünneti'l-Muhammediyye, H. 1368, s. 188.

91 Tesevvulî, a.g.e., c. II, s. 14.

92 Şâtübî, İbrahim Lahmî (H. 790/M. 1388), Muvâfakât fi Usûlü'l-Ahkâm, Dâru'l-fikr, Beyrut, c. III, s. 114 vd., Karâfî, a.g.e., c. III, s. 142.

93 Mekki, Muhammed b. Ali Hüseyin, Tehzîbü'l-furûk, ve'l-kavâidi's-seniyye (Furûk hâmişinde), c. III, s. 177.

94 Münasebet, şer'an muteber bir maslahatı gerçekleştiren hükmün kendi üzerine bina edildiği şeyi kapsayan vasıf durumudur. (Bkz. Sânu, Kutup Mustafa, Mu'cemü mustlahât-i

bulunanher iki akid, bir akidde birleşmez.”⁹⁵

Mâlikîler, satışla birlikte birleşemeyen akidlerin isimlerini “*csmşnk*” kısaltmasında toplamışlardır. Bunlar *cuâle*, *sarf*, *musâkât*, *şirket*, *nikah* ve *karz*⁹⁶ akidleridir. Nitekim Ebu Bekir Muhammed b. Âsım bu durumu şiiirinde şu mısralarla ifade etmiştir.

“Men edildi satışın; şirket, sarf, cuâle ve nikâhla birleşmesi,

Daha önce geçmişti Eşheb’in cevaz verdiği,

Satım akdinin musâkât ve karz ile birleşmesine”⁹⁷

Mesela satım ile cuâlenin arasındaki zıtlık, şu şekilde açıklanabilir:⁹⁸ Cuâle; bağlayıcılığı olmayan (gayr-i lâzım) bir akiddir. Cuâle akdinin konusundaki –o iştir- bilinmezlik (garar) akde tesir etmez. (Fakat) bu durum, satış akdinin hükümlerini ortadan kaldırır. Zira satış, bağlayıcı (lâzım) bir akiddir. Aşırı bilinmezlik, (garar-ı fâhiş) satışı fasit kılar.

Sarf akdi ise, daha sıkı kurallar üzerine kurulmuştur. Satış akdinde muhayyerlik hakkı ve bedelin ödemesini geciktirmek (vâde) mümkünken sarf akdinde bunlar yoktur.

Nikâh akdi, mehirde ölçülülük ve hoşgörü üzerine kaimdir. Satış akdi ise semende şüphe bulunmama üzerine kuruludur. Hükümler bakımından satış akdini ortadan kaldıran diğer akidler de bu şekildedir.⁹⁹

III. Bir Akidde Birden Fazla Akdin Birleşmesinin Fıkhî Temelleri

İslam hukuku muamelât alanında icthadı teşvik etmiş, hükümlerde ise hukuken koyulduğu maksat ve manalara önem vermiştir. Şer’an yasak bir şeye dönüşmemesi için hukukun kendisinden amaçladığı gayeleri gözeterek, bu muamelâttaki dönüşüme dikkat etmiştir.¹⁰⁰ Sonuç olarak, aşağıdaki

usûli’l-fıkh, Dâru’l-fikri’l-muâsır, Beyrut, Dâru’l-fikr, Dimeşk, II. Baskı, 2002, s. 449)

95 Karâfî, a.g.e., c. III, s. 142.

96 Miyâre, Muhammed b. Ahmed (H. 1072/M. 1661), Şerhu Miyâre ala Tuhfetü’l-hukkâm, Dâru’l-kütübî’l-ilmiyye, Beyrut, I. Baskı, 1420, c. I, s. 456.

97 Tesevvülî, a.g.e., c. II, s. 14. Tesevvülî, İbn Âsım Ercûze adlı eserinde nazmettiği şiiirlerini şerh etmiştir.

98 Cuâle; bir kişinin belli ya da yapılması zor bilinmeyen bir iş karşılığın yükümlülük altına girmesidir (Şirbînî, a.g.e., c. II, s. 429).

99 Şâtübî, a.g.e., c. II, s. 115-116; Karâfî, a.g.e., c. III, s. 142.

100 Şâtübî, a.g.e., c. II, s. 213, c. IV, s. 110.

hükümleri çıkarmak mümkündür:

Muâmelâtla ilgili şer'î naslar, her zaman genel bir ifadeyle gelmiştir: (Ayrıca) sayı bakımından da sınırlıdır. Aynı zamanda tafsilata boğulmaksızın genel kaideler şeklindedir. Örneğin; icâre, rehin, vakıf vb. muamelelerde durum bu haldedir. Bu sayede, uygulamada Müslümanları sınırlı alana hapsedmemiş, âlimlere her dönemde, bu muamelelerin modern şekillerini araştırmaları için ictihad kapısını açık bırakmıştır.

Satış akdini meşrû kılmak üzere Allah (c.c.) tarafından indirilen "Allah alış veriş helal kıldı"¹⁰¹ ayeti, satış akdine belli bir sınırlama getirmemiştir. Bu nedenle trampa satışı, gerekli şartlar bulunduğu takdirde telefon, faks vb. modern iletişim araçlarıyla yapılan satışlar caizdir.¹⁰²

2) Örneğin muamelât alanındaki şer'î naslar illet ve hikmet gibi birçok manaya dikkat çekmiştir. Bundan kastedilen ise, meselelerden bunlara benzer ve dengi olanlarda amel etmesi için müçtehidin dikkatini bu manalara yönlendirmiştir. Allah (c.c.) şöyle buyurmuştur: "Bu onların 'alimsatım da faiz gibidir' demelerinden dolayıdır. Oysa Allah, alışveriş helal, faizi haram kılmıştır."¹⁰³ Ayet alışveriş ile faizi birbirinden ayırmış, hükümlerinin de birbirinden farklı olduğuna dikkat çekmiştir.¹⁰⁴

İşlemin doğurduğu olumsuz sonuçları zikretmiş, bununla da işlemin faside dönüşmesi durumunda haram olacağı konusunda müçtehid uyarıyı amaçlamıştır.¹⁰⁵ Nitekim Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır: "*Şeytan içki ve kumar yoluyla ancak aranızda düşmanlık ve kin sokmak; sizi, Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık (bunlardan) vazgeçtiniz değil mi?*"¹⁰⁶

Bu nedenden dolayı fakihler, muâmelâtla ilgili şer'î nasları ta'lil ve tefsir etmeye başlamıştır. Bir satış içinde iki satış hadisi de bu naslardan biridir. Bu hadis zahir anlamı üzerine hamledilerek bir akidde akidleri birleştirmek haram mı olacaktır? Ya da bu hadis zahir manasından daha derin

101 Bakara 2/275

102 Karadâğî, Ali, Hükümü icrâi'l-ukûd bi'l-âlati'l-ittisâi'l-hadise, Müessesetü'r-risale, Beyrut, I. Baskı, 1412, s. 73 vd.; Şebir, Muhammed Osman, el-Muâmelâtü'l-mâliyyetü'l-muâsıra fi'l-fikhi'l-İslâmiyyi, Dâru'n-nefâis, Amman, IV. Baskı, 1422, s. 17-18.

103 Bakara, 2/275.

104 Şâtıbî, a.g.e., c. II, s. 213.

105 A.y.

106 Maide, 5/91.

bir manaya hamledilerek, bu yasaktan yasak olan meseleleri kapsayan ve hükümünü açıklayan bir illet veya ilke mi çıkarılacaktır?

Fıkıh kitaplarını inceleyen kimseler bir akidde birden fazla akdin birleşmesinin hükümü konusunda bir tereddüd olduğunu görür. Fakihlerin bir satış içinde iki satışı yasaklayan hadisinin zâhir manasına bağlı kalarak, bazen bu birleşmeyi sakıncalı bulduklarını, bazen de bir akidde birden fazla akdin birleşmesine cevaz verdiklerini görürsün.¹⁰⁷ Hanefiler, satış ile icâre akdinin bir akidde birleşmesine, bir kimsenin satıcının da ayakkabıyı kullanması şartıyla ayakkabı satın almasına, (o dönem) insanların teâmülü bulunduğu istihşanen cevaz vermiştir. Nitekim Bâbertî şöyle demektedir: “Bir kimsenin ayakkabıyı, satıcının da kullanması veya ortak olması şartıyla satın alması durumunda satım akdi, kıyasa göre fasittir. Fasit olma yönünü ise, akdin gereği olmayan bir şartın bulunması olarak açıkladık. Burada taraflardan birine (karşılıksız) bir menfaat vardır. (Fakat) teâmül bulunması gerekçesiyle istihşanen caiz olur. Elbise boyamasında olduğu gibi teâmül, fiili bir icma mevkiinde olduğundan kıyası etkisiz kılar.”¹⁰⁸

Örneğin Mâlikî hukukçulardan Eşheb, bir akidde birden fazla akdin birleşmesine cevaz vermektedir. Zira tek başına meşrû olan her akid, birleştiğinde de sahih olur.¹⁰⁹ Şâfiîler satışla icârenin ve selem ile icârenin birleşmesine cevaz vermektedir.¹¹⁰ Hanbeliler de bir akidde vekâletle birlikte karzın birleşmesine cevaz verirler. Nitekim Buhûfî şöyle söylemektedir: “Bir kimse *“bir kürr¹¹¹ yiyecek maddesi karşılığı olarak bana 1000 (dinar) borç ver, benim sen de olan malımdan semeni kabzet veya sendeki alacağımdan semeni kabzet”* dese, bu sahihtir. Çünkü asıl, vekili borç almaya, alışveriş yapmaya ve karz almaya veya alacağı kabza ve ödemeye vekil tayin etmektedir. Bunların hepsi tek başlarına sahih olduğu gibi birleşmeleri de aynı şekilde sahihtir.”¹¹²

107 Mevsilî, a.g.e., c. II, s. 7; Ensârî, Esna'l-metâlib, c. IV, s. 83; Merdâvî, İnsâf, c. IV, s. 83.

108 Bâbetî, a.g.e., c. VI, s. 451.

109 Tesevülî, a.g.e., c. II, s. 14.

110 Şîrbînî, a.g.e., c. II, s. 41-42.

111 Kür: Iraklıların ölçü birimidir. Ya 60 kafızdır, ya da 40 erdebedir. (Bkz. Enîs: İbrahim vd., Mu'cemu'l-vasîf, Krr Madesi, s. 817).

112 Buhûfî, a.g.e., c. III, s. 571.

Sonuç itibariyle hadisin zâhir yahut mefhûmuyla mı amel edileceği hususundaki söz konusu tereddüd, hükümlerdeki ihtilafı miras bırakmıştır. Şer'î nasslarla birlikte teâmüle tâbi olmak izlenecek tek yöntemdir. Çünkü muâmelâtla ilgili şer'î nasların (ifade etmek istediği) manaları anlaşılmalıdır. Fakihin nassları anlaması, (sonra da) şâriinin teşrideki gayeleri gerçekleştirmek için nassların gereğiyle amel etmesi gerekir. (Ayrıca) o, bazı mükellefler tarafından çirkin şekilde kullanılmaya müsait mefsedetlerden kaçınmalıdır.

Bir satış içinde iki satışın hükmü konusunda eser yazan çağdaş âlimler, önceki âlimlerin bu hadisle ilgili söylediklerinin dışına çıkamadılar. Örneğin Nezih Hammâd¹¹³, Yasin Derrâdeke¹¹⁴ ve Muhammed Ukle İbrahim¹¹⁵ haram olmasının illetinin cehalet ve faiz, Ali el-Karadâğî¹¹⁶ de sadece cehalet olduğu görüşündedir. Yusuf el-Kardâvî¹¹⁷ ise haram olma illetini, faizli işlemlerden bir işlem olan îne olduğu kanaatindedir.

Bir araştırmacı, hadisin metninin (özellikle) bir husus üzerine dikkat çekmekle birlikte -ileride açıklanacağı üzere- daha önce yer verilen bütün yorumlara ihtimali olduğunu görür. Çünkü nass, belli bir sebeple sınırlı olmadan genel (âmm) bir ifadeyle gelmiştir. Zira lafız âmm olduğunda, sebebin hususiliğine değil, lafzın umûmiliğine itibar edilir.

Bir satış içinde iki satış yasağı kapsamına giren, daha önce yer verilen bütün şekiller için temel bir ilke belirlemek mümkündür.¹¹⁸ O da bu birleşme, yasak olan bir şeye dönüştüğü takdirde şer'an haram olur. Akdin tarafları bir akidde akidleri birleştirmeyi; faize, garara, karşılıksız menfate veya bunlar dışında yasak olana dönüştürmeye alet ettikleri takdirde fesada ulaşmaya engel olmak amacıyla bu birleşme, şer'an yasak olur. Bu

113 Hammâd, a.g.e., s. 180.

114 Derrâreke, a.g.e., c. I, s 53.

115 Akle, Muhammedü'l-İbrahim, Hükmü bey'it-taksit fi'ş-şer'iat ve'l-kânûn, Mektebetü'r-risâleti'l-hadise, I. Baskı, 1408, s. 78.

116 Karadâğî, Buhûs fi fıkhi'l-muâmelâtî'l-mâliyyeti'l-muâsıra, Dâru'l-beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, I. Baskı, 2001, s. 366-367.

117 Kardâvî, Yusuf, Beyu'l-murâbaha lil-âmiri fi'ş-şirâ kemâ tecrîhi'l-mesârifî'l-İslâmiyyi, Mektebetü Vehbe, Mısır, II. Baskı, 1407, s. 35.

118 Kâide: Fıkhın bölümlerinden bir bölüm olarak gelişmiş, kapsamına giren cüzlerin hükümlerini ortaya çıkarmaktadır. (Geylânî, Abdurrahman İbrahim, Kavâidü'l-makâsidi ani'l-İmâm Şâtîbî, Doktora Çalışması, el-Câmiatü'l-Ürdüniyye, 1996, s. 27).

birleşme yasak olana ulaşma kastıyla olsun ya da olmasın fark etmez.

Birleşme, faside götüren bir şeye alet edilmemesi halinde aslı üzere mübah olarak kalır. Birleşen akidler (sözleşmede) tek olduklarında caizdir, birleştiklerinde de bu birleşme, yasak olan bir şeye dönüşmedikçe meşrû olmaya devam eder. Bu görüşü aşağıdaki delillerle gerekçelendirmek (istidlal) mümkündür:

Hâkim, sahih (hadis)lere yer verdiği Müstedrek adlı eserinde, Ahmed b. Hanbel, Müsned'inde tahrîç ettiğine göre Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) Itâb b. Üseyd'i Mekkelilere gönderdi ve "bir satış içinde iki satışı, yanında olmayan şeyi satmayı, bey ve selefi (borç) ve bir satışta iki şart koşmanın caiz olmadığını onlara haber ver"¹¹⁹ buyurdu. Nehyedilenlerin bir hadiste birleşmesi, buradaki her bir yasağın diğerinden farklı bir manada olduğunu göstermektedir. Bu yüzden bir satış içinde iki satış hadisinin, sahip olmadığını satmak, borçla birlikte satış şeklinde yorumlanması doğru değildir. Zira burada daha önce zikredilen yorumlarda görüleceği üzere bir satış içinde iki şart ileri sürülmektedir.

Hz. Peygamber (s.a.v.) bu hadiste aralarında müşterek yönleri bulunan işlemleri birleştirmiştir. Birinci ortak yön şudur: Bu akidlerin hepsi bir akidde birden fazla akdi kapsamaktadır. İkinci ortak yönü de bu akidlerin hepsi karşılıksız menfaat, garar ve faiz gibi şer'an yasak bir akde dönüşmektedir. Üçüncü ortak yön ise, hükümde müşterek olmalarıdır ki, o da yasaklıdır.

Şayet denilse ki: "Eğer nehiydeki anlam kapalı olursa, bu durumda nehiy, te'kid kabilinden olur." Ben de "mananın, yeni bir anlam kazandırmaya hamledilmesi, te'kide hamledilmesinden daha üstün olduğunu" söylerim. Nitekim İbn Nüceym şöyle demektedir. "Yeni anlam kazandırma (te'sis) te'kidden daha hayırlıdır. Bu yüzden lafız, ikisi arasında kaldığı takdirde yeni anlama hamledilmesi gerekir."¹²⁰

119 Hâkim, a.g.e., Kitâbu'l-buyû', c. II, s. 17; Ahmed b. Hanbel Amr b. Şuayb babasından o da dedesinden tahrîç etmiştir. Hadis No: 6628, Arnaût, Müsned'in tahkikinde isnadında Zahhâk b. Osman bulunduğu için -ki Müslim'in kendisini hüccet getirdiği son derece güvenilir, Ahmed ve Ebû Dâvûd'un sika olarak nitelediği birisi- hadisi hasen olarak nitelemiştir. (Bkz. Ahmed b. Hanbel, Müsned, Thk. Eden: Şuayb Arnaût, Müessesetü'r-risale, Beyrut, I. Baskı, 1417, c. XI, s. 2003-204)

120 İbn Nüceym, Zeynu'd-din b. İbrahim (H. 970/M. 1562), el-Eşbâh ve'n-nezâir ala'l-İmam

Bu nedenle burada temel ilke, hadisle ilgili vârid olan manaların benzeriyle bir satış içinde iki satış yorumu yapmamaktır. Çünkü o, faside dönüşen akidlerin birleşmesini yasaklayan farklı anlamlar barındırmaktadır.

Akidlerde asıl olan mübah olmasıdır.¹²¹ Nitekim İbn Teymiyye “akidlerde ve şartlarda asıl olan caiz ve sahih olmasıdır, nass veya kıyas yoluyla haram ve batıl olduğuna dair şer’î bir delil yoksa yasaklanamaz” görüşündedir.¹²² Bu durum, bir satış içinde iki satış yasağı hadisinin, zahir anlamında anlaşılması gerektiğine delalet etmektedir. Çünkü muâmelâtta asıl olan mübah olmasıdır. Akidlerin birleşmesinde temel ilke ise, bu birleşme yasak olan bir şeye dönüşmedikçe, mübah olarak asıl hükmü üzerine bâkî kalmasıdır.

Fiillerin dönüşmesinde dikkat edilecek ilke tespit edilmelidir. O ilke de hukuken yasak bir fiil doğana kadar o şeyin hukuken amaçlanan bir durum olmasıdır. Zira fiil görünüşte meşrû, fakat o mefsedete dönüşürse (o zaman farklıdır). Nitekim Şâtıbî bu durumla ilgili şöyle söylemektedir: “Fiillerin dönüşmesinde dikkat edilecek husus, şer’an muteber bir gaye olmasıdır. Fiiller birbirine uygun ya da birbirine muhalif olabilir. Bu durumda müctehid, mükelleften sadır olan fiillerden bir fiil hakkında, o fiilin kaldırılması gereken bir mefsedet ya da elde edilmesi gereken bir maslahata dönüşüp dönüşmediğine bakmaksızın yiğitlik ya da ürkeklikle hükmedemez” görüşündedir.¹²³

Bu açıklamalar, hukukun ameller konusunda iki şeyi dikkate aldığını göstermektedir: Bunlar; takip edilen yol (vesile) ve amelden kasd edilen gayedir. Fiiller bunların her ikisi meşrû olmadıkça meşrû olmaz. Bir amel hakkında usûl ve gaye şer’an aranan iki unsurdur.

Bu yüzden asıl olan tek bir akidde akidlerin birleşmesinin caiz olmasıdır. Sonuç bakımından bu birleşmenin dönüştüğü durumu incelemek gerekir. Eğer birleşmenin ortaya çıkardığı sonuçlar meşrû ise, birleşme aslen olduğu gibi mübah olarak kalır. Fakat akidlerin birleşmesi faiz, garar ve bunun gibi yasak şeylere dönüşmüşse bu birleşme fesadın önlenmesi için yasaklanır. İşte Hz. Peygamber’in bir satış içinde iki satışı yasakladığı bir-

Ebî Hanife, Dâru’l-kütübî’l-ilmîyye, Beyrut, I. Baskı, 1419, s. 126.

121 İbn Kayyim, a.g.e., c. I, s. 384.

122 İbn Teymiyye, Mecmû-u fetâvâ, c. XXIX; s. 132.

123 Şâtıbî, a.g.e., c. IV, s. 110.

leşme budur.

Burada akidler arasında birleşmeyi tesis eden işleme bakmak gerekir. O da birleşme, bir mefsedete dönüşüyorsa haram olmasıdır. Haram kılınma illeti bulunduğu takdirde yasak kılınan dönüşümde mükellefin kastına bakılmaz. (Zira) hükümler illetiyle birlikte var ya da yok olurlar.

(Akidlerde asıl olan lafız ve kelimeler değil maksad ve manalardır) Fıkhi kaidesi gereği akidlerde asıl olan manalardır.¹²⁴ Tarafların akidleri birleştirmekteki gayeleri şer'an yasaklanan bir akdi yapmak olduğu takdirde, birleşme fasit olur. Çünkü akidlerde asıl olan görünüşte kullanılan ifadeler değil tarafların gayeleridir. Meselâ beyu'l-îne görünüşte alış verıştır. Müşteri görünüşte mebiyi vadeli bir fiyatla satın almaktadır. Sonra da satın aldığı malı, aldığından daha düşük bedelle peşin olarak ilk satıcıya satmaktadır. Fakat bu akidleri yapmaktaki maksat, faizli ödünçtür.¹²⁵ Bu mana onun, İbn Abbas ve Hz. Âişe'nin menettiği satışlardan bir satış olduğuna delalet etmektedir.¹²⁶

Faiz yönüyle, tarafların maksadının faizli ödünç olmasıdır. Taraflardan biri yani müşteri diğer taraftan yani satıcıdan bir miktar mal borç istiyor. Bir müddet sonra da fazlasıyla kredi verene geri veriyor. İşte bu *ribe'l-fazl*dir. Taraflar arasında tamamlanan alış verişe gelince o, başlangıçta maksat değildir. Zira burada müşteri, önce ticari malı satın aldı, sonra da hemen aynı satıcıya sattı. Bu durum onun, ticari malı satın alma amacının ve bu mala ihtiyacının yeteri kadar olmadığına delalet etmektedir. Bu da satışın her iki taraf için de amaç olmadığını göstermektedir.

İslam hukukunda muâmelât alanı illetlere ve maslahatlara dayalıdır. Hukuk, insanların maslahatlarını gerçekleştiren muameleleri mübah kılmış, insanlar arası tartışma ve haksızlığa götüren işlemleri ise yasaklamıştır.¹²⁷ Nitekim Şâtibî şöyle söylemektedir: "*Âdetler konusunda temel ilke, manalara bakmaktır. İşlerle (ilgili kural): İlki tümevarımdır (istikra). (Bu ilkeye*

124 Suyûtî, Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr (H. 911/M. 1505), el-Eşbâh ve'n-nezâir, fi kavâidi ve furû-i'-ş-Şâfiyye, Thk. Eden: Muhammed Hasan eş-Şâfiyye, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, I. Baskı, 2001, c. I, s. 636; İbn Kayyim, a.g.e., c. III, s. 122; İbn Nüceym, a.g.e., s. 174.

125 Cürcânî, a.g.e., s. 206; Şevkânî, a.g.e., c. V, s. 207.

126 Abdurrezzak, a.g.e., Hadis No: 14812, 14813, 14823.

127 Kardâvî, a.g.e., s. 18; Şebîr, a.g.e., s. 22-23.

dayanarak) biz şârî'nin kullarının maksatlarını gerçekleştirmeyi amaçladığını gördük. Âdetle ilgili hükümler nerede olursa olsun maslahatla birlikte bulunur. Yasaklanan bir şeyde ise, hiçbir maslahatın olmadığını görürsün. Zaten o şeyde bir maslahat varsa caizdir. Örneğin dirhemle bir vadeye kadar alım-satımı yasaktır. Karz da ise caizdir."¹²⁸ Önceki örnekte geçen karz; bir teberru akdi olup, yapılaş maksadı ahirette sevap almaktır. Sarf akdi ise bir muâvaza akdi olup yapılaş maksadı ise ıvaz elde etmektir.

Binaenaleyh şayet bir akidde birden fazla akdin birleşmesi büyük bir mefsedet meydana getirmeden insanların maslahatını gerçekleştiriyorsa meşru olur. Eğer mâlî muamelelerdeki bileşik akidler hukuken yasak olan bir illeti içerir ve karşılıksız menfaat ve faiz gibi büyük bir mefsedete sebep olursa, bu birleşme yasaklanır.

Bir satış içinde iki satış yasağı hakkında fakihlerin daha önce geçen yorumlarındaki gerekçelerini inceleyen kimse, nehyin gerekçesini tek bir illetle sınırlandırmadıklarını da görür. Sen onların nehiy hadisini bazen garar, bazen faiz, bazen de şartla birlikte satış gibi şeylerle gerekçelendirdiklerini görürsün. Bu durum, çeşitleri ne olursa olsun men edilene dönüşen yasağın esas alınması gerektiği görüşüne ulaşan araştırmacıları destekler. Bir satış içinde iki satış hadisinin yorumu olan peşin semenle veya vadeli semenle ödeme arasında muhayyer bırakma şeklindeki zâhir manasının anlaşılmasında gerektiğine işaret etmek gerekir.¹²⁹ Muhayyerlik, akdin fasit olması için tek başına yeterli değildir.

İbn Müseyyeb,¹³⁰ Zührî ve Katâde¹³¹ bu muhayyerliğe tarafların belli bir satış, belli bir semen, belli bir vade üzerinde anlaştıkları takdirde cevaz vermişlerdir. İbn Müseyyeb şöyle söylemektedir: "Bir kimsenin bu elbiseyi bir aylığına ona veya iki aylığına yirmiye sana satıyorum' demesinde bir beis yoktur. Onu ayrılmadan önce o fiyatlardan birine satmasında bir beis yoktur".¹³² Zira dört mezhep bu konuda icma etmiştir. -Hadisin ilk yorumlarında geçtiği üzere- satıcının müşteriye iki mal, iki semen arasında muhayyer bırakıp

128 Şâtübî, a.g.e., c. II, s. 213.

129 Bu hadisin râvîsi Semmâk'ın sözüdür. Bkz. Ahmed b. Hanbel, Müsned, Müsned-i Abdullah b. Mes'ud, c. I, s. 398.

130 Abdurrezzak, a.g.e., Hadis No: 14626

131 A.e., Hadis No: 14630

132 A.e., Hadis No: 14626

sonra da taraflar satış, semen ve vade konusunda bunlardan biri üzerinde anlaştıkları takdirde, satış sahih olur. Çünkü hadisteki iki satış ve satış lafızları diğer akidlerde olduğu gibi icab ve kabulün birbirine bağlanmasıyla satış akdinin kurulması gerektirir. Bu yorum satış mefhumu kapsamında değildir. Zira burada sadece satıcının icabı vardır. Hâlbuki tek başına icab, satış olarak isimlendirilen bir akid değildir.

Hadisin satıcının zimmetinde olan bir kafizin iki ay vadeyle iki kafiye satılması şeklinde îne meselesiyle ilgili vârid olduğu görüşüne gelince, bu sahih değildir. Zira burada sebebin hususi olmasına değil, lafzın umûmîliğine itibar edilir .

Mâlikîlerin, hüküm bakımından birbiriyle çelişen akidlerin bir akidde birleşmesinin haram olduğu görüşüne gelince; her iki akdi birleştirmenin imkânsızlığından dolayı sahihtir. Birbiriyle çelişen hadislerin bir akidde birleşmesi mümkün değildir. Şayet mal sahibi, kiracıya ayndan yararlandıktan sonra kirasını ödemesi şartıyla bir aynı kiralasa, aynı zamanda kira süresinin sonunda taksitleri ödendiğinde aynı kiralayana satışı için taksitli olarak satma konusunda anlaşması halinde akid (leasing), sahih değildir.

Burada kiracının ödemesi ya icâre akidindeki bir kiradır ya da taksitli satışta bir taksit ödemesidir. Aynı anda kira ve taksitli satış ödemesini bir akidde birleştirilmesi imkânsızdır. Ayrıca icâre akdi, kiralanan şeyin aynı kiracıya temlik edilmesine müsaade etmez.

Fakat bu konuda, Mâlikîlerin görüşünün mutlak olarak alınmaması gerekir. Hükümleri bakımından çelişki konusunda Mâlikîlerin verdiği örneklerde, hakiki bir çelişki görülmemektedir. (Çünkü) bir akidde satış ve nikâhın birleşmesine bir engel yoktur. Zira onların her birinin hükmü diğeriyle çelişmez. Satış akdi mebînin mülkiyetini müşteriye, semenin de satıcıya intikalini sağlar. Nikâh akdi de eşlerin birbirlerinden yararlanmasını helal kılan bir sonuç doğurur. Bu durumda satış ve nikâh arasında bir çelişki yoktur. Eğer bu şartlarda nikâhtan sonra eşler arasında bir ayrılık olursa satış fesholunmaz. Zira satış, aynî eşyalar üzerinde bir sahipliliktir. Herhangi bir sebeple ne zaman sabit olsa, süresiz (te'bid) sabit olur.¹³³ Burada dikkate edilecek şey, akidlerin hükümlerindeki ihtilaf değildir, satış ve icâre örneğinde olduğu gibi birleşmeden doğan hükümlerin çelişkisidir.

133 Zerkâ, a.g.e., s. c. I, s. 273.

Şöyle ki, muâmelât alanında hüküm bakımından tamamen birbirine uyan iki akid yoktur. Zira akidlerin tabiatı, konusu ve amacı birbirinden farklı olduğundan hükümleri de farklıdır. Görüleceği üzere mâlikîler hükümleri birbirinden farklı olmasına rağmen satış ve icârenin birleşmesine cevaz vermektedir.¹³⁴ Hâlbuki satış akdinin konusu aynî eşyalarken, icare akdinin konusu onların menfaatleridir. Satış akdi mülkiyeti süresiz nakleddenken, icâre akdi, kiralayana belli bir müddet aynî eşyanın menfaatinin temlik edilmesini sağlar.

Bazı kimseler, hadisin rivayetlerinde yasak ile faiz arasında bir bağ bulunduğu halde bir satış içinde iki satışı yasaklayan hadislerle ilgili yapılan yorumları bir arada incelemeye itiraz etmektedir. Biz de onlara şöyle cevap veririz: Bir satış içinde iki satışı yasaklayan hadis, birçok yolla rivayetle edilmiştir. Bazısında “*eksiğinin alır ya da faiz olur*” gibi ziyadeyle mutlak bir şekilde gelmiştir. Diğer bazısında ise bu ziyade yoktur. Bize göre bu hadisler birçok olay üzerine vârid olmuştur. Bu olayların bir kısmı faizli bir işleme dönüşmüş ve bu yüzden de Hz. Peygamber (s.a.v.) bir satış içinde iki satışı yasaklamıştır. Bazı durumlarda da faiz dışında başka bir mefsedete dönüşmüş, bu durumda da mutlak bir ifadeyle bir satış içinde iki satış yasağı gelmiştir.

Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Mes’ûd, Abdullah b. Amr b. Âs, Ebû Hureyre ve sahabeden daha birçok kimseden çeşitli şekillerde gelen bir satış içinde iki satış yasağıyla ilgili rivayetler yukarıdaki iddianın doğruluğuna delalet etmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.v.)’in bir satış içinde iki satışı yasaklayan hadisiyle ilgili var olan ihtilaflar da buna delalet etmektedir.

IV. Bir Akidde Birden Fazla Akdin Birleşmesi Konusunda Çağdaş Uygulamalar

Buraya kadar ki açıklamalardan şer’î bir sakınca olmadan insanların maslahatlarını gerçekleştiren, içinde birden fazla akid ya da tasarrufu kapsayan çağdaş akidlerin meşrû olduğu anlaşılmaktadır.¹³⁵ Burada muamele-

134 Uleys, Menhu1-celîl, c. IV, s. 299.

135 Tasarruf: Akid kelimesinden daha genel bir kavramdır. Çünkü akidte meşru bir şekilde iki iradenin bağlanması gerekir. Tasarruf ise kişinin iradesiyle ortaya çıkar ve yasal sonuçlar doğurur. Tasarruf talak ve yemin gibi tek taraflı iradeyle yapılan işlemlerin yanında meşru bir şekilde iki taraflı iradeyle ortaya çıkar ki (o akidtir) işlemleri de kapsar (Bkz.

lerin hükümlerinin ayrıntısına girmeden bu hadisin çağdaş muamelelerle uygunluğuna kısaca temas ederek çağdaş meşrû akidlerden bazı örneklerle yer verilecektir.

A. Yurt Dışı Havalesi

Yurt dışı havalesi yerel bankadan yurtdışındaki başka bir bankaya paraları nakletmekten ibarettir. Fıkhî olarak yurtdışı havalesinde vekalet ücreti ve sarf işlemi bulunmaktadır.¹³⁶ Müşteri yerel bankaya yurtdışı bankasına paralarını nakletmesi için vekâlet vermektedir. Yerel banka ise yaptığı havalenin karşılığı olarak nakil ücretini almaktadır. Ayrıca yerel banka yerel para satışı yapar. Havale yapacağı ülkenin dövizini satın alır ya da uluslararası geçerliliği olan bir başka para birimine çevirir. Yerel bankanın yapmış olduğu bütün bu işlemler yurtdışı havalesi diye isimlendirilir.

B. Teminat Mektupları

Bankanın başkasıyla (ticari) ilişkisinde göndereceği bir mektupla veya bağımsız bir akidle ya da ticari bir evrak üzerine ihtiyati tedbir koymak suretiyle müşterisine kefil olmasıdır.¹³⁷

Teminat mektubu fıkhi açıdan vekâlet ve kefâlet akdini içermektedir.¹³⁸ Banka teminat mektubunun bir kısmında vekil, diğer bir kısmında ise kefil durumundadır.

C. Satın Alma Emriyle Murabaha Satışı

Satın alma emriyle murabaha satışında bankanın yaptığı, müşterinin istediği belirli bir malı, bankanın toptan ya da kısmî ödeme yapmak suretiyle peşin bir şekilde satın alması esasına üzerine dayanan, kendisiyle sözleşme yapan müşterinin isteğini yerine getirmesidir. Bu durum, başlangıçta üzerinde anlaşığı kâr payına göre satın alma emrini veren müşte-

Zerkâ, a.g.e., c. I, s. 277; Ali el-Hafif, Ahkâmu'l-muâmelâti's-şer'iyye, Dâru'l-fikri'l-Arabî, I. Baskı, 1996, s. 185-186).

136 Şebîr, a.g.e., s. 279; Za'terî, Alaaddin, el-Hidmâtü'l-masrafiyye ve mevkıfu's-şer'iati'l-İslâmiyye minhâ, Dâru'l-kelimi't-tayyib, Dimeşk, I. Baskı, 2002, s. 577.

137 Şenkîfî, Dirâsetün şer'iyyetün li-ehemmi'l-ukûdi'l-mâliyyeti'l-mustehseti, Mektebetü'l-ülüm ve'l-hikem, Medinetü'l-Münevvere, II. Baskı, 2001, c. I, s. 317.

138 Azîzî, Muhammed Râmiz, el-Hükümü's-şer'î lil-istismârât ve'l-hıdemâti'l-masrafiyye, Dâru'l-furkân, Amman, I. Baskı, 2004, s. 465; Erşîd, Mahmud, Şâmil, fi muâmelâti ve ameliyyâti'l-mesârifî'l-İslâmiyye, Dâru'n-nefâis, Amman, I. Baskı, 2001, s. 179).

rinin satın alması yükümlülüğüne girmesi karşılığındadır.¹³⁹

Satın alma emriyle murabaha satışında aşağıdaki unsurlar bulunmaktadır:

- 1) Banka, müşterisinin talep ettiği malı satıcıdan onun adına satın aldığı anda, müşterinin bu malı bankadan satın almaya yükümlü kılan bir vaad,
- 2) Bankanın malı satıcıdan satın alması,
- 3) Bankanın satın alma emrini verene malı satmasıdır.¹⁴⁰

D. Mülkiyetin Devriyle Neticelenen Kiralama (Leasing)

Aralarında anlaşmışları sürenin sonunda kiralanan şeyin mülkiyetinin kiracıya geçmesi kaydıyla taraflardan birinin diğerine belli bir süreliğine, belli bir meblağla malını kiraya verdiği bir akiddir.¹⁴¹

Mülkiyetin devriyle neticelenen kiralama (leasing) akdinde aşağıdaki akidler bulunmaktadır.

- 1) Birinci tarafın ikinci tarafa kiraya vermesi için piyasadan malı satın alması
- 2) Mal satın alındıktan sonra her iki tarafın icâre akdi yapması
- 3) İcâre akdi bittikten sonra ikinci tarafa satış veya hibe yoluyla malın temlik edilmesi¹⁴²

Şer'an sakıncalı olan şeylere ulaşmak amacıyla birleştirilen çağdaş mali işlemlere gelince bunlar haramdır. Bu çeşit işlemlere örnek teşkil eden bazı işlemler şu şekildedir:

1. Beyu'l-îne

Bu çeşit satış hem eski hem de yenidir. Bazı kimseler modern akidle-

139 Kânûnu'l-bankî'l-İslâmiyyi'l-Ürdünî, Sayı, 13, Yıl: 1978, Md.: 2 (Bkz. Azîzî, Muhammed Râmiz, el-Hükmü'ş-şer'î li-bey'il-murâbaha lil-Âmiri bi'ş-şirâ, I. Baskı, 2004, s. 24).

140 Zuhaylî, Vehbi, el-Muâmelâtü'l-mâliyyetü'l-muâsıra, Dâru'l-fikr, Dimeşk, I. Baskı, 1423, s. 71; Şebîr, a.g.e., s. 310.

141 Kal'acı, Muhammed Ravvâs, el-Muâmelâtü'l-mâliyyetü'l-muâsıra, Dâru'n-nefâis, Beyrut, I. Baskı, 1420, s. 86.

142 Zuhaylî, a.g.e., s. 137; Şenkîti, a.g.e., c. I, s. 445; Şâzelî, Hasen Ali, el-Îcâru'l-münthî bi't-temlik, Mecelletü mecme'i fıkhi'l-İslâmiyyi, Sayı: 5, 1409, s. 2653-2652.

re varıncaya kadar hala bu çeşit satışları kullanmaya devam etmektedir. Özellikle satın alma emriyle murabaha akdi bu şekildedir. Şöyle ki satın alma emrini veren kimseyle satıcı, daha önce ticari malın bankanın uygun gördüğü bir şekilde teslim edilmesi konusunda anlaşmaktadır. Malın satın alınması emrini verene teslimi ve murabaha akdinin imzalanması konusunda satıcı ortada hakiki bir satış olmaksızın malın geri alınması ve satın alma emrini verene semeni vermesi şeklindedir. Böylece akid ribevî karza dönüşmektedir. (Şimdi) akidlerde bazı cezâî şartlara yer verilecektir:

2. Cezâî Şart

Yaptırım konusunda tarafların anlaşması veya borç verenin borç alana borcu ödemeye ilgili şart koşması ya da belli bir vakitte borcunu ödeyemeyen borçlunun alacaklının hakkını nakit veya aynî olarak tazmin etmesi konusunda hâkimin hüküm vermesidir.¹⁴³

Akid, karz akdi olduğunda; alacaklının borçluya, borcunu ödemeyi geciktirdiği durumda borçlunun alacaklıya, karşılığı olmayan bir iş yapması veya alacaklının borçlunun taşınmaz bir malını kiralaması ya da borçlunun taşınmaz bir malını alacaklıya şart koşmasıdır. Bunlar haram kılınmış şartlardır. Çünkü bir akidde iki akde dönüşmektedir. (Ayrıca) bu birleşme şer’î sakıncalar doğurmaktadır.

Borcunu ödemeyi geciktirdiği takdirde alacaklının borçluya fazla bir iş yapmasını şart koşması “*menfaat sağlayan her karz haramdır*” kaidesi gereğince faiz şekillerinden birine dâhil etmektedir.¹⁴⁴ Ödeme geciktiği takdirde satış ya da icarenin şart koşulması, meşrû olmayan menfaatin (istiğlâl) bir çeşididir.¹⁴⁵

Yukarıdaki iki örnek incelendiğinde borcunu ödemeyi geciktiren kimseye ileri sürülen cezai şartın bir akidde birden fazla akdin birleşmesine götürdüğünü görür. Bu birleşme, faize ve karşılıksız menfaate dönüşmektedir. Her iki dönüşümde yasaklanmıştır.

Sonuç

Bu inceleme sona erdikten sonra geriye, aşağıda da görüleceği üzere

143 Zuhaylî, a.g.e., s. 178.

144 İbn Nüceym, el-Eşbâh ve’n-nezâir, s. 226.

145 Zuhaylî, a.g.e., s. 179.

ulaştığımız sonuçların en önemlilerine ve en güzellerine işaret etmek kalmaktadır:

- 1) Bir satış içinde iki satış yani bir akidde birden fazla akdin birleştiği bileşik akdin, doğurduğunu sonuç ve hükümler bakımından tek bir akid gibi olmasıdır.
- 2) Bir satış içinde iki satışı yasaklayan hadis, şer'an yasaklanmış mefsedetlerden faiz, karşılıksız menfaat gibi şer'î mefsedetler doğuran bir akiddeki akidlerin birleşmesinin tamamı şeklinde yorumlanır.

Bir akidde akidlerin birleşmesi özellikle de birleşmesinin şer'an sakınca doğurmadığı çağdaş akidlerde temel ilke mübahlıktır.